

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף סז

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

סוגיית "משכנתא"

סוגיית משכנתא מרוכבת היא בפרטיה, הן בהלכות הנזכרות בגמ', והן בשיטות הראשונים, בעז"ה ננסה לסכם את השיטות, ונקווה שהדברים יתקבלו לפני הלומדים.

"משכנתא" היינו קרקע שניתנה במשכון למלווה. עתה יש לדון כאן מחמת ריבית, שהרי בזמן שהקרקע נמצאת אצל המלווה, המלווה אוכל פירות, עתה שיחזר הלווה את פרעון החוב, נמצא ביד המלווה פרעון החוב בתוספת אכילת פירות מהקרקע, האם יש כאן ריבית או לא. זה הסוגיא לפנינו.

כאשר נפריד בין מעות ההלוואה לפירות, ונגדיר שיש כאן מכר של הפירות, או שיש כאן כעין מעשה אריס, נמלטנו מאיסור ריבית, אך כמובן צריכים אנו להגדרות המבוטאות בסוגיא.

"משכנתא דסורא", כפי המבואר בגמ', זוהי הצורה הברורה שאין כאן מעשה הלוואה בתוספת ריבית. כיון שכתבו שטר המפרט את "המקח" שאוכל המלווה פירות שנה בשנה תמורת סכום החוב, נמצא שלאחר מספר שנים, נפרע החוב תמורת הפירות, אף אם ערך הפירות הוא גבוה יותר מסכום ההלוואה, אין בכך איסור ריבית, היות ואין כאן הלוואה, אלא מכירת פירות. קבעו ביניהם שמחיר הפירות (כמה שיהיה לטוב ולמוטב) לשנה, יהיה כך וכך.

"משכנתא דנכיתא" כאשר יורד מערך החוב אכילת הפירות, אף זה פחות נראה כהלוואה, שהרי ניתן להגדיר את הדבר שאוכל פירות בעבור מעותיו.

"משכנתא" כאן יש חילוק בין מקום "דמסלקי" ל"לא מסלקי", אם הלווה אינו יכול לסלק את המלווה באותם השנים שקבעו עד לפרעון החוב, זה יותר דומה למכר מאשר להלוואה. אף אם הלווה יכול לסלק את המלווה ברגע שירצה, הרי זה דומה להלוואה, ויש בעיה עם אכילת הפירות שנראה כמוסיף על החוב. (הב"י בסי' קעב, הביא את שיטת אביו של בעל העיטור, שלמד בדברי הגמ' להפך, וכתב הב"י ששיטה זו דעת יחיד)

עד כאן ליבנו את הנתונים שהגמ' הביאה. ולמעשה בסוגיא לפנינו כל הנושא ב"משכנתא" התבאר על קרקע המניבה פירות, שבאכילת הפירות דנו בלכות ריבית. מה הדין ב"משכנתא" בקרקע המיועדת לדיור, היינו בית. האם כאן הדין שונה ואם שחלל יום מגורים נדון בו כאכילת פירות, והאופן המותר ביותר יהיה כ"משכנתא דסורא" וכו'.

בסוגיא זו עמדו הראשונים לעיל (סז, ב) בסוגיית "הדר בחצרו", שם מבואר שהמלווה לא ידור בחצר הלווה בחינם, והעמידו בגמ' שמדובר אף באדם שאינו מעוניין לשכור ובחצר שאינה מיועדת להשכרה, בכ"ז אסור לדור בחינם. כתב רש"י (שם ד"ה קמ"ל) "ויש ללמוד מכאן שאסור להלות על הבית ולדור בו אפילו בנכיתא דתנן לא ישכור ממנו בפחות". מבואר בדברי רש"י, שיש חילוק בין "נכיתא" של בית לשדה. כאשר מוזיל לו בשיעור הדיור בבית היות ונהנה בבית ולדיור יש ערך ממוני, יש כאן ריבית. בשדה שלא ברור שיהיו פירות, זה ספק איסור ומותר. ובפשטות ההבנה ברש"י שזה בדרך "קרוב להפסד", היינו השכר אינו מובטח, לכך אין חשש של ריבית.

שיטת ר"ת, שאין לחלק בין בית לשדה, ואף בבית מוגדר כ"קרוב להפסד", שהרי יתכן שיפול או ישרף הבית. (ועיי"ש במה שחילק בין הלווה עליהם, ומה שכתבו התוס' על דבריו) הרא"ש (סי' טז, יז) הביא את הרמב"ם שסבר כרש"י לחלק בין בית לשדה.

עתה נביא את שיטות הראשונים, כפי שהובא בטור ב"י (סי' קעב):

שיטת רש"י	אתרא דמסלקי		אתרא דלא מסלקי	
	שדה	בית	נכיתא	לא נכיתא
מותר	בפשטות אבק ריבית אף בלח"מ למד שהיו ריבית קצוצה ע"י בנתיבות שלום.	אבק ריבית	מותר	בפשטות אבק ריבית ע"י רב"ש סי' לד.
ר"ח ור"ף	אבק ריבית	ריבית קצוצה	אבק ריבית	אבק ריבית
רשב"א	מותר	ריבית קצוצה	מותר	אבק ריבית
רמב"ם	שדה	מותר	אבק ריבית	אבק ריבית
	בית	אבק ריבית	ריבית קצוצה	ריבית קצוצה
ראב"ד	אבק ריבית	אבק ריבית	מותר	אבק ריבית

הב"י, הרב המגיד ועוד, סמכו על הרשב"א שבכל נכיתא מותר, ואין חשש ריבית. כתב בעל התרומות (נ"ג כ) היות ומשכונות הם לזמן קבוע, או שיש מנהג שלא לפדות משכונתו כי אם בתחילת שנה, הגדרת המשכונה דלא מסלקי, ובנכיתא שרי לכתחילה בין בחצר ובין בבית כשיטת הראב"ד, וכתב "ויש לנו להניח לציבור לנהוג היתר בהלכה זו שהיא רופפת בידך ואין לה הכרע".

סיכום הדף

נושא היום: עוד באסמכתא מחילה בטעות. משכנתא.

אמר ר"ג עתה שאמרו רבנן אסמכתא לא קניא, כאשר מחזיר המלווה את הקרקע צריך להחזיר **אף את הפירות** שאכל, **דנו מצד מחילה בטעות** שאינה מחילה, אך **ביארה הגמ'** שסבר ר"ג שמחילה בטעות מחילה, ורק בהלוואה סבר שיחזירו את הפירות כדי שלא יהיה כריבית. **אך במכר**, באופן שמכר דבר שלא בא לעולם ששיטת ר"ג שיכול לחזור בו אפילו לאחר שהפירות בעולם (שלא כשיטת ר"ה שיכול לחזור רק לפני שהפירות באו לעולם), אין הלוקח מחזיר את הפירות כיון שמחילה בטעות מחילה.

רבא סימן לר"ג מאונאה, שמבואר שמחזיר אונאה ולא אומרים מחילה בטעות. **ר"ג סימן לו "אילונית"** שלא מחזיר לה הבעל פירות, ומבואר שמחילה בטעות, מחילה. **ביארה הגמ'** שאין ראייה מאונאה ומאילונית, **אונאה** הלוקח אינו יודע שמשלם יותר. **ובאילונית** נח לה שיצא עליה שם של נושאה.

אמרה אשה לאדם שיקנה לה קרקע מקרוב משפחתה, אמר המוכר שליח אם יהיה לי כסף אחזור מהמקח, **אמר לו השליח** אתה והיא קרובים תסתדרו ביניכם, **אמר רבה בר רב הונא**, יש כאן גמירות דעת ולא הקנה את הקרקע לגמרי, אם יחזור הרשות בידו. **והסיקו** שהקרקע חוזרת והפירות הם אבק ריבית שאינה יוצאה בדיניי. **ודנה הגמ'** מדוע אין כאן ריבית קצוצה על הפירות, **האם משום שלא קצץ**, או מחמת שזה היה דרך מקח. **הנפק"מ** בקרקע שקיבל ב"משכנתא", היינו קיבל קרקע במשכון ולא קבעו מה יהיה עם הפירות ואכל המלווה פירות, יש כאן דרך הלוואה אך אין כאן קציצה. **ביאר רבה לאב"י**, משום שלא נעשית קציצה לכן אין כאן ריבית מהתורה ואין הפירות יוצאים בדיניי. (ודלא כדברי ר"ג שאמר שמחזיר את הפירות) **אמר רב פפי** היה מעשה אצל רבינא ששיקל את הפירות והחזיר אותם.

בדיני משכנתא: א. אמר מר בריה דרב יוסף בשם רבא, **"משכנתא באתרא דמסלקי"** הלוואה שהיה עליה משכון קרקע, ונהגו באותו מקום שהלווה יכול לשלם את חובו ולסלק את המלווה מהקרקע מתי שירצה, **אם אכל המלווה פירות כשיעור החוב**, מסלקו. **אם אכל יותר** לא מחזיר המלווה. **וכן אין מחזירם** לוא את העודף כדי לגבות בו חוב אחר. **אך בקרקע של יתומים**, מוציאים מהמחלוה אם אכל יותר, וכן אם אכל יותר משתמשים בעודף לצורך תשלום חוב אחר.

ב. אמר רב אשי, שם אמרו שלא מוציאים אם אכל יותר, אף אם אכל בדיוק כמו החוב, משלם לו בוספף לפירות את תשלום החוב. **שהרי אם לא ישלם את החוב, זה נעשה כמו שאתה מוציא ממנו את הפירות שאכל**, והרי כבר נאמר שלא מוציאים את הפירות כיון שזה אבק ריבית שאינה יוצאה בדיניי. כך אף ביחס לכל הפירות. **ומביאה הגמ'** שרבא אשי פסק כך אף בקרקע של יתומים, ולא חילק ביניהם לבין שאר אדם.

ג. אמר רבא בריה דרב יוסף בשם רבא, **"משכנתא באתרא דמסלקי"**, כאמור מקום שנהגו לתת קרקע במשכון והלווה יכול לסלק את המלווה בכל עת, **איכל** המלווה את הפירות בתור פרעון החוב, כדי שלא יראה כריבית. **וצורבא מרבנן** אפילו בתור פרעון החוב לא יאכל, **אלא באופן של "קיצותא"**, ונחלקו רב אחא ורבינא האם "קיצותא" מותרת או אסורה. **הגדרת "קיצותא"**, קצב מראש את שיעור אכילתו, **שיטה א.** מותר באופן שאמר ששנים הראשונות לא יפחית מהחוב ואח"כ יפחית כשיעור אכילתו, ואין כאן חשש ריבית שנראה כאריס האוכל מן הקרקע כדינו. **שיטה ב.** אם אוכל ללא נכיו החוב בשנים הראשונות אסור, אלא בשנים הראשונות מפחית מהחוב סכום קבוע לשנה ואח"כ לפי ערך הפירות מוריד מהחוב.

ד. ולפי השיטות שאסרו "קיצותא" אף לשיטה ב. יהיה מותר לצורבא מרבנן לאכול את הפירות ב"משכנתא דסורא" שכתבו שטר שלאחר מספר שנים תחזור הקרקע ללווה, ולא יהיה לו יתרת תשלום, ואין כאן חשש ריבית, שהרי יש כאן קניית פירות למספר שנים, אף אם יאכל ערך פירות יותר גדול מהסכום הראשוני, מותר היות וזה לא נידון כהלוואה.

ה. אמרו ר"ג ור"ה בריה דרב יהושע, משכנתא **במקום שהלווה יכול לסלק** את המלווה, **ואין בעל חובו של המלווה** יכול לקחת מאותה קרקע. וכן אין הבכור נוטל בה פי שניים. ונשיבית משמשת את החוב, ותחזור הקרקע ללווה, **אא"כ יעשה פרזבול**. **"משכנתא באתרא דלא מסלקי"**, כלומר מקום שנהגו שאין הלווה יכול לסלק את המלווה עד סוף הזמן שקבעו לפרעון החוב, בעל חובו של המלווה גובה מהקרקע, בכור יורש פי שניים, ואין הנשיבית משמשת.

ו. אמר מר זוטרא בשם ר"ג, **במקום שמסלקים** את המלווה, מסלקים אותו מכל השדה, אף מהפירות כל זמן שלא עשה בהם קנין. **ולפי הדעות שכליו של קונה** קונים לו ברשות מוכר, אף אם לא עשה קנין בפירות, זכה בהם כאשר הם מונחים על מחצלתו.

ז. במקום שנהגו שיכול הלווה לסלק את המלווה, **ואמר המלווה** בשעת ההלוואה ע"מ שלא תמסלקני, **בזדאי** שלא יוכל לסלקו. **אם נהמו שלא יכול לסלקו**, ואמר המלווה אסתלק כאשר תפרע, **לדעת ר"פ** לא צריך קנין כיון שזכה בשדה כפי שאמר שיוכל לסלקו. **לרב ששת בריה דרב אידי**, צריך לעשות קנין, ואם לא עשה יכול לחזור בו. **והילכתא** צריך לעשות קנין.

ח. צורת טילוק המלווה, בא הלווה ואמר **"הלך ואביא מעות"**, אסור למלווה לאכול פירות. אם אמר **"הלך ואטרח להביא מעות"** **לרבינא**, יכול עדיין לאכול. **למר זוטרא** בריה דרב מרי, אסור לו לאכול. **והילכתא**, שאינו אוכל.

רב כהנא, רב פפא ורב אשי, לא אכלו בצורה של ניקוי החוב מהפירות. **רבינא** אכל. **ביאר מר זוטרא** כמו בשדה אחוזה שהפודה משלם להקדש שיעור קבוע "סלע ופודנין" לשנה, אף שאוכל הרבה יותר, כך גם ב"נכיתא" אין חוששים לריבית אם אוכל הרבה פירות לשנה. **מי שאסר סבר**, שאין ללמוד מהקדש שהתורה אמרה שע"י ערך האמור יוצאת לחולין, אבל בהלוואה מחזי כריבית.